

خلافت، مهم‌ترین دغدغه

انسیه عبدپور

چکیده

آیه ۱۳۲ سوره طه «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى» و کسان خود را به نماز فرمان ده و خود بر آن شکیبا باش. ما از تو جویای روزی نیستیم، ما به تو روزی می‌دهیم، و فرجام [نیک] برای پرهیزگاری است؛ از جمله آیاتی است که روایات تفسیری اهل بیت، صحابه دیدگاهی متفاوت درباره آن ارائه داده‌اند.

در مقاله حاضر از یک سو دیدگاه مفسران و از سوی دیگر روایات اهل بیت (ع)، گزارش شده است. سپس با تطبیق دیدگاه‌های مفسران سنی و شیعه تا حدودی ارزیابی شده است. از رهگذر این بررسی، روشن شد که پیامبر اکرم (ص) در امر هدایت امت خویش بسیار نگران بودند. براین اساس خداوند با بیان قصه حضرت موسی و هارون و سامری به گونه‌ای پیامبر را آماده رویارویی با مشکلات متفاوت در امر هدایت امت کرده و سپس پیامبر خویش را تسلی خاطر می‌دهد و او و خانواده اش را به نماز و استقامت برآن، امر می‌کند. در این مقاله با توجه به سیاق آیات و برخی روایات روشن می‌شود این آیه در شأن حضرت علی (ع) است.

واژگان کلیدی: تفسیر تطبیقی، اهل، آیه ۱۳۲، طه، خلافت.

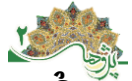
مقدمه

قرآن کریم یگانه کتاب هدایت بشر که توسط پیامبر اکرم برای هدایت همهٔ انسانها نازل شده است. این کتاب ضامن هدایت بشر است. بنابراین بر همهٔ مسلمانان لازم است که با تفکر و تدبر در آیات در جهت کشف این معارف تلاش کنند. یکی از روشهایی که به روشن شدن معارف و غرض الهی کمک می‌کند؛ کشف غرض اصلی با استفاده از سیاق و فضای نزول آیه است. یکی از سوره‌هایی که در تفسیر آن سیاق و فضای نزول نقش اساسی ایفا می‌کند؛ سوره طه است. این سوره بیستمین سوره از جهت ترتیب نزول است، برخی آیات آن در مکه و برخی دیگر در مدینه نازل شده است.

مفسران در رابطه با سوره «طه» غرض‌های مختلفی بیان کردند. برخی از مفسران به جنبهٔ تذکر و پند دادن به مردم از طریق انذار و بیم و تهدید توجه کردند و می‌گویند آیات تهدید، بر آیات بشارت غلبه دارد. بعلاوه اینکه متضمن دلایل روشنی است که عقول انسانها را بر پذیرش توحید خدا و اجابت پذیرش دعوت حق ملزم می‌کند و سپس به این موضوع منتهی می‌شود که انسان در آینده با احوال مجرمان مواجه خواهد شد. (طباطبایی/۱۴۱۷/۴، ۱۱۹)

در صورتی که در آیات آغازین سوره خداوند، پیامبر را تسلای خاطر می‌دهد؛ جان شریف خود را در وادار کردن مردم به پذیرش دعوت حق به سختی نیندازد؛ چرا که قرآن بر این امر نازل نشده است.

تنها ابلاغ آیات الهی بر تو واجب است. اما از آنجایی که پیامبر برای

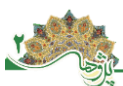

هدایت بشر مبعوث شده است؛ این تسلاهی خاطر باید معنی دیگر داشته باشد؛ به عبارت دیگر باید دغدغه مهمی در میان باشد که خداوند پیامبر خود را این گونه آرامش خاطر میدهد.

بنابراین خداوند متعال در این سوره، مسائل مختلفی را برای پیامبر بیان می‌کند تا به گونه ای پیامبر را برای رویارویی با مسائل مختلف آماده کند. لذا بعد از ایجاد آمادگی در آیه ۱۳۲ سوره، پیامبر را امر می‌کند، اهل خود را به نماز سفارش کند.

در این نوشتار تطبیقی، در صدد هستیم تفسیری جدیدی از این آیه ارائه شود و با توجه به نظر مفسران فریقین روشن شود، دغدغه پیامبر که موجب مشقت او شده بود، چیست؟ و منظور از «اهل» و علت سفارش به نماز در آیه چیست؟

جهت تقریر لازم به ذکر است؛ بحث تطبیقی حاضر، تو صیف دیدگاه فریقین، از نقل روایات صحابه و تابعین از یک طرف و روایات اهل بیت از طرف دیگر آغاز می‌کنیم، سپس به نقل دیدگاه‌های سایر مفسران فریقین می‌پردازیم، تا میان این دیدگاه‌ها مقایسه و داوری انجام گیرد. شایان ذکر است که تقابل روایات صحابه و تابعان با روایت اهل بیت به این معنا نیست که گروه اول متعلق و مختص به اهل سنت است، بلکه این نقل به منظور جست و جو در منابع دست اول و ریشه‌های دیدگاه‌های فریقین است و عمل تطبیق باید از ریشه آغاز شود، به نظر می‌رسد باور به وجود تأویل در روایات اهل بیت به گونه‌ای است که این روایات را در تعارض با سایر دیدگاه‌ها نمی‌بینند و حتی الامکان تلاش می‌کنند، میان روایات اهل بیت با سایر دیدگاه‌های صحیح در تفسیر آیات شریفه به

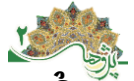
نوعی جمع کنند.

برای روشن شدن معنای «اهل» در آیه، نخست به مفهوم شناسی این واژه میپردازیم:

معنای لغوی «اهل»:

ابن منظور می‌گوید «اهل» به معنای «اهل الرجل» به معنای «اخص الناس به» همسر و خویشاوندان و کسانی که با او در یک خانه زندگی می‌کنند، و به طور مجاز به کسانی که با او نسبی هستند یا دین یا شهر مشترک دارند؛ «اهل بیت» آن مرد گفته می‌شود و «أهل القرآن» به معنای اولیای خدا، کسانی که قرآن را حفظ کردند و به آن عمل کردند و نیز «اهل اسلام» کسی که به اسلام ایمان آورد. و اهل هر پیامبری، امت وی است. «اهل» نیز به معنای «اهل بیت» یعنی کسانی که در خانه سکونت دارند، بکار رفته است. (ابن منظور/۱۴۱۴/۱۱/۲۹) راغب (۱۹۶/۱۴۱۲)

قرشی می‌گوید: «اهل مرد، عشیره و اقربای اوست. اهل خانه، ساکنان آنست و اهل مذهب، عقیده‌مندان آن می‌باشد» (قرشی، ۱۳۷۱/۱/۱۳۵) از ملاحظه معانی متعددی که برای «اهل الرجل» ذکر کرده‌اند و مقایسه آن معانی با یکدیگر به نظر می‌آید که «اخص الناس به» جامع معانی دیگر است و معانی دیگر مانند زوجه، خویشاوندان و هم‌دین، مصادیقی از آن معنی است و نیز می‌توان گفت مخصوص‌ترین مردم به شخص از جهت زندگی با آن شخص، همسر اوست و از جهت قربابت نسبی خویشاوندان او هستند و اگر آن شخص از موقعیت علمی ویژه و ممتازی برخوردار باشد، مخصوص‌ترین مردم به او از جهت علمی

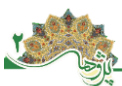

شاگردان او هستند و اگر آن شخص پیامبر باشد به یک اعتبار اخص مردم به او امت و پیروان او هستند و به اعتبار دیگر اخص امت او افرادی از امت او هستند که از نظر علمی و عملی و صفات کمال انسانی از سایر امت به او نزدیک تر باشند.

بر این اساس اهل هر کسی، به اعتبارات مختلف فرق می‌کند، ممکن است فردی به یک اعتبار اهل شخص باشد و به اعتبار دیگر اهل آن شخص نباشد. به همین منوال زن و فرزند شخصی که پیامبر است از نظر زندگی و قربت با آن پیامبر اهل او هستند ولی در صورتی که از پیروان او نباشد، از نظر دینی و پیروی، اهل او به شمار نمی‌آیند.

شاهد این مدعا آن است که برخی از مفسران معروف «لیس اهلک» در آیه «إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ» (هود/۴۶) را «لیس من اهل دینک» معنا کرده‌اند (فخر رازی/۱۴۲۰/۲/۱۸) و این معنی مبتنی بر این است که اهل شخص بودن به اعتبارات مختلف فرق می‌کند؛ تا بتوان گفت پسر حضرت نوح به لحاظ قربت، اهل نوح است و از این رو نوح (ع) گفته است «إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي» (هود/۴۵) ولی به لحاظ دیانت اهل نوح نبوده است و به این لحاظ خداوند فرموده است: «إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ»، همچنین ذکر معانی مختلف مانند زوجه و عشیره هم دین و هم خانه برای اهل رجل شاهد دیگری بر مدعاست.

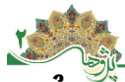
جمعی از لغت دانان «اهل» را به معنای «اهل بیت»، ساکنان خانه گفته‌اند. (فراهیدی/۱۴۱۰/۸۹/۴ القاموس المحيط/۳/۴۸۶) راغب در باره «اهل بیت» می‌گوید: «این واژه در باره خانواده پیامبر به صورت مطلق کار می‌رود. و به آیه تطهیر «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ

الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرُكُمْ تَطْهِيراً» (احزاب: ۳۳) استناد می‌کند. این منظور در بیان معنای «اهل بیت» می‌گوید: همسران پیامبر و دخترانش و داماد او یعنی حضرت علی (ع) و برخی دیگر می‌گویند: مردانی که در شأن آنها آیه تطهیر نازل شده است. (ابن منظور ۲۵۳/۱)

از ملاحظه کلمات لغت دانان به نظر می‌رسد، اولین معنای حقیقی «اهل بیت» ساکنان خانه است. لذا جمعی از لغت دانان این معنی را برای آن ذکر کرده‌اند و این با معنای حقیقی خانه است، نیز مناسب است؛ ولی چون غالب ساکنان خانه هر کسی خویشاوندان نزدیک آن شخص هستند، به خویشاوندان نزدیک هر شخصی، هرچند ساکن خانه او نباشد نیز «اهل بیت» آن شخص گفته می‌شود و چه بسا در اثر کثرت استعمال، این معنای خویشاوندان نزدیک، نیز برای اهل بیت معنای حقیقی شده باشد.

بنابراین با توجه به معنای «بیت» روشن می‌شود، برای پیامبر علاوه بر «بیت سکونت»، «بیت نبوت» نیز متصور است و یا به تعبیر دیگر بیت سکونت حضرت، بیت نبوت نیز بوده است و از این رو می‌توان گفت برای پیامبر علاوه بر اهل بیت سکونت که ازواج و اولاد او هستند و اهل بیت قرابت که خویشاوندان او هستند، اهل بیت نبوت نیز وجود دارد و اهل بیت نبوت یعنی افراد شایسته بیت نبوت، کسانی هستند که از نظر علمی و عملی و صفات کمال انسانی در حدی باشند که بتوانند پیام نبوت آن حضرت را صحیح و کامل تلقی نموده و بدون خطا، به دیگران تبلیغ نمایند و در حفظ و تبلیغ آن قائم مقام آن حضرت باشند و معلوم است که همه کس و حتی همه ازواج و فرزندان و خویشاوندان آن حضرت نیز در این حد از کمال علمی و عملی نیستند؛ بلکه شناخت چنین افرادی بدون

معرفی خود آن حضرت ممکن نیست (بابایی. ۴۹/)

از این بیان نتیجه می‌گیریم که حضرت علی (ع) از اهل بیت پیامبر به شمار می‌آیند.

«اهل» از منظر مفسران

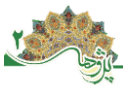
مفسران در بیان تفسیر این آیه دیدگاه‌های متفاوتی دارند که نخست نظر صحابه، تابعین و دیگر مفسران و روایات اهل بیت (ع) را گزارش می‌دهیم:

الف: صحابه و تابعین

۱. ابن عباس: صحابی جلیل‌القدر پیامبر اکرم، مصداقی برای «اهل» ذکر نکردند و به تفسیر آیه اکتفا کرده می‌گوید: در سختی‌ها و شدائد، اهلت را به نماز سفارش کن. (فیروزآبادی، ابیتا ۱/ ۲۹۸)
۲. سعید بن جبیر (م ۹۵ق): تفسیر دیگر، از مفسر تابعی، سعید بن جبیر است که می‌گوید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ» منظور این است که قومت را به نماز سفارش کن» (ابن ابی حاتم ۱۴۱۹/۷/۲۴۴۲)

این دو تفسیر مجموع نظرات مفسران صحابه و تابعی است؛ اما پیش از قرن پنجم مفسران درباره «اهل» تفسیری ذکر نکردند. اما پس از این قرن مفسران اهل سنت تفاسیر مختلفی از «اهل» مطرح کردند.

در این میان برخی از مفسران متقدم معنای روشنی از «اهل» ذکر نمی‌کنند و برخی دیگر این واژه را به معنای «اهل خانه»، «اهل دین»، «قوم» و «اهل بیت پیامبر»، مطرح می‌کنند و برخی مفسران متقدم نیز تفسیری متفاوت با دیگر مفسران ذکر کرده و دیدگاه مفسر دیگر را نقد کردند.

در اینجا نخست به ذکر دیدگاه اهل سنت در این باره می‌پردازیم:

ب) اهل سنت

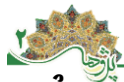
۱. زمخشری (م ۵۳۸ هـ) معنای بارزی از «اهل» ارائه نمی‌دهد تنها به بیان معنای ظاهری «اهل» اکتفا کرده و می‌گوید: «تو و اهلت به سوی نماز اقبال کن (رک: طبری، ۱۴۱۲ / ۱۶ / ۱۷۰) و در سختی‌ها از نماز استعانت بگیر و اهتمام به امر روزی نداشته باش ما رزق تو را کفایت می‌کنیم تنها وظیفه تو اشتغال به امر آخرت است». (زمخشری، ۱۴۰۷ / ۳ / ۱۰۰)

اما برخی از مفسران می‌گویند: مفهوم و منطوق آیه بر چنین معنایی دلالت نمی‌کند و تفسیری که ارائه می‌دهند دلالت بر بهره بردن از عقود در کسب است. (قاسمی، ۱۴۱۸ / ۷ / ۱۶۸) ولی به نظر می‌آید که چنین اشکالی به آیه وارد نیست.

۲. نخجوانی از مفسران اهل سنت مصداق روشنی از «اهل» بیان نمی‌کند و می‌گوید: «امر به نماز یعنی تمام میل و قوای خود را از غیر خدا به خدا معطوف کن تا استعدادهای نهفته و فطری تو تقویت شود. و صبر کن بر سختیهای امر تبلیغ و بخاطر ترس خود در این امر کوتاهی نکن. ما رزق تو و دیگران را به اندازه استعداد آنها می‌دهیم. (نخجوانی / ۱۹۹۹ / ۲۶۱۰ / ۱)

۳. ثعلبی نیز «اهل» را به معنای «اهل خانه» بیان میدارد و منظور از امر به نماز، اقامه نماز را در سختی‌ها و شدائد می‌داند. (ثعلبی / ۶ / ۲۶۷ / رک: نخجوانی / ۲ / ۱۷)

۴. سمرقندی و بیضاوی دو مفسر اهل سنت در معنای «اهل»

بایکدیگر هم نظر هستند و «اهل» را به معنای «اهل بیت» و «تابعین امت پیامبر» می‌دانند که در سختیها مأمورند از نماز کمک بگیرند.

(سمرقندی/ بی تا / ۴۱۸/۲ / بیضاوی / ۱۴۱۸ / ۴ / ۴۴ / رک: سور آبادی، ۳/۱۳۸۰ / ۱۵۴/ ابن عجبیه/ ۳/۱۴۱۹ / ۴۳۶)

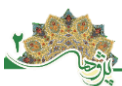
۵. فخر رازی «اهل» را به معنای «اهل دین» مطرح می‌کند(رک: فخر رازی/ ۱۴۲۰/ ۲۲ / ۱۱۵) و براین باور است که توصیه به نماز در این آیه برای کسانی است که به پیامبر ایمان آوردند و صبر بر نماز، به معنای انجام فعل نماز است.(رک: نیشابوری / ۱۴۱۸ / ۴ / ۸۴۸)

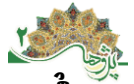
۶. قشیری نیز منظور از «اهل» را «قوم پیامبر» و «اهل بیت» او بیان می‌کند.(رک. قشیری/ بی تا / ۲ / ۴۸۹ / ابن جوزی / ۱۴۲۲ / ۳/ ۱۸۳) و علت سفارش به نماز را در آیه، جلوگیری از فحشا و منکر می‌داند.(رک. بغدادی/ ۳/۱۴۱۵ / ۲۱۹). ابن عباس مصادیق اهل تقوی را کسانی بر می‌شمارد که پیامبر را تصدیق و تبعیت کنند و از خدا بترسند و تقوا پیشه کنند.(بغوی/ ۳/۱۴۲۰ / ۲۸۲)

این مفسر با توجه به اینکه اهل را به معنای «اهل بیت» میدانند امر به نماز جهت جلوگیری از فحشا معنا ندارد؛ زیرا اهل بیت به نص قرآن معصوم هستند.

۷. نووی جاوی محمد بن عمر نیز «اهل» در آیه را به معنای «اهل دین» مطرح می‌کند(رک: عاملی / ۱۴۱۳ / ۴۲۵) و به مواظبت نماز، در سختی‌ها و شاید امر می‌کند. (میبدی/ ۱۳۷۱/ ۶ / ۱۹). (نووی / ۱۴۱۷ / ۲/ ۴۳)

۸. قرطبی از دیگر مفسران اهل سنت می‌گوید: «اهل» در این آیه،

همه امت پیامبر مخصوصا اهل بیت او است. (قرطبی ۱۱/۱۳۶۴/۲۶۳). این نظر مورد توجه مفسران متقدم نیز قرار گرفته است. (رک: عاملی ۱۴۱۳/۱۱ / ۴۲۵/رک: زحیلی ۱۴۱۳/۱۶ / ۳۰۷/رک: حقی بروسوی ۵/۴۴۸/رک: عاملی / ۱۴۱۳ / ۲/ ۳۰۴/دخیل محمد بن علی ۱۴۲۲/۴۲۵)

۹. ابن کثیر نیز سخنی پیرامون معنا و مصداق «اهل» ذکر نمی کند و به تفسیری مختصر از آیه اکتفا می کند و می گوید: «سفارش به نماز، برای نجات از عذاب است تا قلوب آنها به خشیت خدا مجذوب شده و بر اداء نماز مداومت داشته باشند تا ملکه صبر که مقدمه همه عبادات است در قلب آنها ایجاد شود و این نتیجه ای است که عاید فرد نماز گزار می شود. (ابن کثیر ۱۴۱۹/۵ص ۲۸۷. قاسمی ۱۴۱۸/۷/۱۶. رک: الزحیلی ۱۴۱۵/۲/ ۶۱۵ /

۱۰. آلوسی معنای وسیعتری برای «اهل» مطرح می کند و می گوید: مراد از «اهل» در آیه «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ» همسران و دختران و برخی سایر مومنین از بنی هاشم و عبدالمطلب یا پیروان پیامبر و همچنین اهل بیت پیامبر است. (آلوسی ۱۴۱۵/۱۶/۲۸۴ / رک طنطاوی/بی تا/ ۱۷۰/۹)

باتوجه به دیدگاه اهل سنت و تفاسیری که مطرح شد روشن شد اهل به معنای «اهل خانه اهل بیت» و تابعین پیامبر، اهل دین، امت پیامبر مخصوصا اهل بیت اوست. و معنای لغوی مؤید این تفاسیر است.

ج) روایات

در تفسیر آیه روایاتی از اهل بیت (ع) نقل شده است که دال بر معنای «اهل بیت» است:

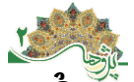
۱. در تفسیر علی بن ابراهیم قمی از طریق ابوالجارود از امام باقر (ع) نقل کرده است که دربارهٔ آیه شریفه «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا» فرمود: همانا خدای متعال پیامبر را امر کرد که اهل بیتش را اختصا صاً، نه سایر مردم را، به انجام نماز سفارش کند تا مردم بدانند که برای اهل بیت پیامبر نزد خدا منزلت خاصی وجود دارد. که مردم آن منزلت را ندارند؛ زیرا خداوند یک بار به صورت اختصاصی آنها را دعوت به نماز می‌کند.

پس چون هنگامی که این آیه نازل شد، رسول خدا هر روز هنگام نماز صبح نزد در خانه علی و فاطمه (س) می‌آمد و می‌گفت «السلام علیکم ورحمة الله وبرکاته» علی (ع) و حضرت زهرا و حسنین علیهم السلام می‌گفتند: «وعلیک السلام یا رسول الله ورحمة الله وبرکاته» سپس رسول خدا دو ستون در را می‌گرفت و می‌گفت: نماز، خدا شما را رحمت کند. همانا خدا اراده کرده است که رجس و پلیدی را از شما اهل بیت دور کند. پیامبر این کار را پیوسته هر روز تا زمانی که از دنیا رحلت کرد انجام میداد و ابوحمراء خادم پیامبر گفت که من شاهد بودم که پیامبر این کار را انجام می‌داد (القمی ۱۳۶۷/ ۲ / ۶۷)

۲. از حضرت صادق (ع) روایت شده پیامبر اکرم پس از نزول «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ» هر روز صبح بدر خانه فاطمه و علی (ع) می‌رفت و می‌فرمود: موقع نماز است این کار را پیوسته انجام می‌داد. (رک. مجلسی/ م/ ۱۱۱۱ / ۲۵/۲)

۳. حضرت رضا (ع) در مجلس مأمون - که گروهی از علمای عراقی و خراسانی در آن گرد آمده بودند - حاضر شد، مأمون پرسید: مرا از معنی

این آیه آگاه سازید: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا» (طه/۱۳۲)

«و خاندان خویش را به نماز فرمان ده و بر آن پایدار باش»، پس خداوند ما را بدین ویژگی مخصوص داشت آن زمان که فرمان به نماز را توأم با او داده، سپس از سایر امت ممتاز ساخته، و رسول خدا صلی الله علیه و اله و سلم پس از نزول این آیه تا نه ماه هر روز در اوقات هر نماز به درب خانه علی و فاطمه علیهم السلام آمده و پنج بار می فرمود: «نماز! خدا شما را رحمت کند»، و خداوند هیچ یک از اولاد پیامبران را به چنین کرامتی - که ما را بدان اکرام داشته و در میان خاندانش ممتاز نموده - گرامی نداشته است، این فرقی میان امت و ال پیامبر است. (حرانی م ۱۴۰۴، / ۴۴۹)

۴. در شواهد التنزیل نقل شده از که ابن سعید خدری از پیامبر نقل می کند بعد از نزول این آیه، هنگام وقت نماز ۸ ماه به در خانه علی (ع) می آمد و می فرمود «الصلاه» خدا شما را رحمت کند سپس آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ» تلاوت فرمودند. (حسکانی، م ۱۳۴/۲/۴۹۰ / رک: سیوطی ۴/۱۴۰۴، / ۳۱)

در این بخش از روایات کلمه «اهلی» در آیه شریفه به خاندان خاص پیامبر شامل حضرت زهرا و حسنین (ع) تفسیر شده و سایر افراد خانواده رسول خدا که از نظر لغوی می تواند مشمول کلمه «اهل» قرار گیرد، نادیده گرفته است.

مبنای ادبی این تفسیر انحصاری در نظر گرفتن سیاق سوره است. یعنی در این دسته از روایات، امام (ع) با تأیید مبنای وحدت غرض اصلی و وحدت کل آیات سوره، کلمه «اهل» در این آیه شریفه را با توجه به کلمه «اهل» در آیه «وَأَجْعَلْ لِي وَزِيْرًا مِّنْ أَهْلِي» (طه/۲۹) به این معنای

خاص تفسیر کرده است به هر روی این تفسیر به طور روشن دلیل دیگری در روایات اهل بیت بر پیوستگی همه آیات سوره طه است در حالی که در هیچ یک از تفاسیر مفسران به این پیوستگی کل آیات سوره توجه نشده است.

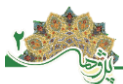
(د) مفسران شیعه

با توجه به روایاتی که در منابع روایی شیعی و برخی از منابع تفسیری اهل سنت آمده است، غالب مفسران شیعه بر این باور هستند؛ منظور از «اهل» در آیه «اهل بیت پیامبر اکرم» است. حال به گزارش این دیدگاه‌ها می‌پردازیم:

۱. علی بن ابراهیم در تفسیر قمی در این باره می‌گوید: وقتی این آیه نازل شد پیامبر اکرم هر روز هنگام نماز صبح به مقابل درب خانه حضرت زهرا می‌آمد و بر اهل خانه سلام میکرد و می‌فرمود «الصلاه یرحمکم الله» و این آیه را تلاوت می‌کردند «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (حزاب ۳۳) و پیوسته این کار را در زمان حیاتشان انجام می‌دادند.

بنابراین خداوند در این آیه به پیامبر امر می‌کند؛ به طور خاص اهلش را به نماز امر کند، برای اینکه مردم بدانند اهل بیت پیامبر نزد خدا دارای منزلت خاصی هستند. (قمی ۶۷/۲)

۲. شیخ طوسی در تبیان «اهل» را به معنای «اهل دین» و «اهل بیت» پیامبر ذکر می‌کند و می‌گوید: «ای پیامبر اهل بیت خود را به نماز امر کن» «وَ اصْطَبِرْ عَلَیْهَا» و در مقابل محارم الهی از نماز کمک بگیر

«طوسی/بی تا/ ۷/ ۲۲۵»

۳. طبرسی در جوامع الجامع «اهل» را به معنای « اهل بیت » ذکر می‌کند و به صبر بر انجام فعل نماز در سختی‌ها توصیه می‌کند (طبرسی / ۱۳۷۷/ ۲/ ۴۴۵ / رک همان ۱۳۷۲/ ۷/ ۶)

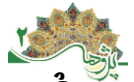
۴. ابوالفتوح رازی نیز در معنای «اهل»، علاوه بر ذکر اهل بیت، معنای قوم و امت و زیر دستان را نیز مطرح میکند و در تف‌سیر آیه می‌گوید: ای پیامبر اهل بیت و زیردستان، قوم و امت را به نماز فرمان بده. و بر اقامه و اوقات نماز صبر کن. ابوالفتوح زاری، ۱۳۸۰/ ۱۳/ ۲۰۰».

کاشفی نیز در تفسیر مواهب علیه بر این باور است که «اهل» به معنای «اهل بیت» پیامبر است. (کاشفی ۱۳۶۷/ ۷۰۲)

۵. مقدس اردبیلی نیز نظر مرحوم طبرسی را تأیید می‌کند و منظور از «اهل» را «اهل بیت» پیامبر می‌دانند که مأمور به اقامه نماز و کمک جستن از نماز در سختی‌ها شدند. (مقدس اردبیلی، بی تا، القرآن، ۵۱ / ۶. مرحوم کاشانی در زبدة التفاسیر در ضمن تأیید قول مفسرانی که قائل به معنای «اهل بیت» در واژه «اهل» هستند به روایاتی در تأیید نزول این آیه در مورد اهل بیت نیز اشاره می‌کند:

۱- امام باقر (ع) می‌فرمایند: خداوند به پیامبرش امر کرد که به طور خاص اهل بیت خود را به نماز سفارش کن تا اینکه مردم بدانند اهل بیت نزد خدا دارای منزلت خاصی هستند. و مردم را به صورت عام به نماز دعوت کن و سپس این آیه را تلاوت فرمود.

۲- وقتی این آیه نازل شد پیامبر اکرم هنگام نماز به درب خانه حضرت زهرا و حضرت علی (ع) می‌آمد و آنها را دعوت به نماز می‌کرد و

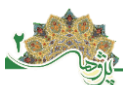
این آیه را تلاوت می‌فرمود: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ» یعنی جز این نیست که خدا اراده کرده: رجز یعنی پلیدی و آلودگی به گناه را از شما که اهل بیت من هستید برطرف نماید. و شما را به طرز مخصوص و نیکوئی از ارتکاب به گناه پاک و پاکیزه کند.

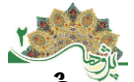
حضرت امام محمد باقر (ع) در این باره می‌فرماید: خدای سبحان پیامبر اسلام را بدین - لحاظ مأمور کرد، فقط خاندان خود را به نماز مأمور کند تا مردم بدانند خاندان آن بزرگوار نزد خدا دارای مقام و منزلتی هستند که دیگر مردمان نیستند. لذا از طرفی: خاندان پیامبر را با عموم مردم بخواندن نماز مأمور فرموده، و از سوی دیگر ایشان را در اینجا به نحو خصوصی به خواندن نماز موظف فرموده است. (کاشانی، ۱۴۲۳ / ۴ / ۲۹۴)

بنابراین مراد از «اهل» اهل بیت معصوم آن سرورند؛ چنانکه صدوق در عیون اخبار الرضا (ع) از آن حضرت روایت کرده است؛ حضرت رسول صلی الله علیه و آله بعد از نزول این آیه، نه ماه، هر روز وقت هر نمازی، پنج مرتبه به در خانه علی و فاطمه (س) می‌آمد و می‌فرمود: نماز، خدا شما را رحمت کند، و

هیچکس از ذریه انبیاء را به مثل این کرامتی که مخصوص ما اهل بیت گردانید، گرامی نداشته است. (حسینی شاه عبدالعظیمی ۱۳۶۳/۸/۳۵۱ / رک: فیض کاشانی ۱۴۱۵ / ۳ / ۳۲۸ / مغنیه، ۱۴۲۴ / ۵ / ۲۵۶)

این احادیث دلیل ظاهر و حجت روشن است بر اینکه مراد از «اهل» در این آیه، اهل بیت و ذریه آن حضرت است، نه اهل دین و ملت او، ولی از آنجا که این سوره در مکه نازل شده در آن زمان مصداق «اهل»،

خدیجه و علی(ع) بود، از طرفی ممکن است بعضی دیگر از نزدیکان پیامبر ص را نیز شامل شود، ولی با گذشت زمان دامنهٔ خاندان پیامبر گسترده شد. (قرشی/ ۱۳۷۷/ ۶/ ۴۷۳/ مکارم/ ۱۳۷۴/ ۱۳/ ۳۴۳/ نجفی خمینی/ ۱۳۹۸/ ۱۲/ ۱۵۱).

۷. مرحوم فیضی همسو با نظر برخی از مفسران اهل سنت مصداق «اهل» در آیه را پیروان، همسران و اولاد پیامبر مطرح می‌کند. (فیضی، ۱۴۱۷/ ۳/ ۴۵۸)

۸. علامه طباطبایی با توجه به سیاق آیه با سایر آیات سوره، میگوید: مراد از «اهل»، خدیجه همسر پیامبر و علی(ع) است؛ چون علی(ع) اهل خانهٔ آن حضرت بود. و با توجه به انطباق آیه با زمان نزول، قول مفسرانی که معتقدند منظور از «اهل»، همسران، دختران، پیروان از امت پیامبر و خویشاوندان از بنی هاشم و بنی مطلب است؛ مردود می‌شمارد. (طباطبایی/ ۱۴/ ۳۳۸/ رک: ابن سیرین، منتخب الکلام فی تفسیر الأحلام/ ۱/ ۴۲۹) با اندکی تأمل در مجموع نظرات مفسران و سیاق آیات بنظر میرسد نظر علامه جامع تر است. زیرا علامه معنای دقیق‌تری از «اهل» بیان کرده است.

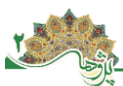
اما با توجه به سیاق مجموع آیات چنین به دست می‌آید که پیامبر اکرم در خصوص مسأله‌ای بسیار مهم مربوط به هدایت قوم خود بی‌اندازه خود را به سختی و مشقت انداخته بود و تحمل این همه رنج و مشقت از سر دلسوزی و محبت و تمایل شدید به هدایت قوم بود تا هم مشرکان را به جرگهٔ ایمان به خدا وارد کنند و هم مؤمنان را زیر فشار طاقت فرسای مشرکان در جرگهٔ ایمان نگه دارد. آن همه تلاش جانکاه رسول خدا در

راه تبلیغ دین آشکارا در معرض نگاه قوم بود تا آنجا که زمینه‌ساز نزول
سوره طه گشت.

همچنین از آیه ۱۳۲ این سوره استظهار میشود که آنچه پیامبر را به
رنج می‌انداخت و آزرده خاطر کرده بود با خانواده آن حضرت در ارتباط بود
است: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ
وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى...». در این سوره با بیان اینکه پیامبر در تبلیغ رسالتش جز
تذکر و پند و یادآوری به کسانی که اهل خشیت اند مسؤولیتی ندارد؛ پیامبر
را تسلی داده و به آرامش دعوت می‌کند: «طه ما أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ
لِنَشَقِيَ إِلَّا تَذَكُّرَةً لِّمَنِ يَخْشَى» به روشنی دلالت دارد، با توجه به وضعیت
جامعه و چالش‌های پیش رو، مسأله‌ای که قلب پیامبر را به خود مشغول
کرده و به مشقت جانکاه انداخته بود، اقدامی اجتماعی و اهتمام بی اندازه
در تبلیغ وحی و هدایت مردم بوده است.

این اقدام اجتماعی مهم همان؛ مسئله خلافت و جانشینی بود؛ چرا که
این امر بسیار مهم، سرنوشت زحمات پیامبر را مشخص می‌کرد. لذا سیاق
آیات نازل شده در این سوره نشان می‌دهد، خداوند جریان برخورد حضرت
موسی و فرعون و قبل از آن در خواست یاری کننده در این راه و از
سویی منحرف شدن قوم موسی در زمان فترت حضور آن حضرت، به
گونه‌ای شرح اتفاقاتی است که برای پیامبر نیز رخ خواهد داد.

براین اساس قلب مطهر پیامبر بشدت در نگرانی بود و خداوند جهت
آرامش قلب حضرت او را به نماز و صبر امر کرد. از سویی خداوند قصه
سامری را برای پیامبر بیان می‌کند تا برای او روشن شود کسی که در
جایگاه برادر پیامبر وزیر و شریک در امر تبلیغ رسالت و دین حضرت

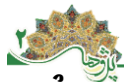

است و در غیاب پیامبر جانشین وی در میان امت است، توسط کسی که نقش سامری بر ای امت دارد؛ از نقش آفرینی برای قوم باز مانده و از خلافت و حکومت کنار زده می‌شود و او نیز باید با تأسی به هارون برادر و جانشین موسی به منظور حفظ وحدت امت اسلام و عدم تفرقه میان مؤمنان از هرگونه اقدامی برای جلوگیری از گمراهی مردم و بدعت‌هایی که سامری به نام دین بر مردم عرضه می‌کند؛ سکوت کند و خدای تعالی نیز بنا به مصالحی تا زمانی مقرر و معین به آنان مهلت تاخت و تاز و میدان داری می‌دهد.

موضوع «وزارت» نیز به نوعی با موضوع «حکومت» مرتبط است. زیرا هارون خلیفه و جانشین حضرت موسی بوده و مسئولیت رهبری و راهنمایی مردم را بر عهده داشت. اما ساختن گوساله و گمراه کردن بنی اسرائیل توسط سامری و سکوت هارون در غیاب حضرت موسی (ع) جانشین وی بود و سکوت وی در مقابل انحراف به خاطر ترس از تفرقه در میان بنی اسرائیل، حاکمیت پیامبر بر جامعه اسلامی و استمرار این حاکمیت برای بعد از زمان رسول خدا از طرف وزیر پیامبر، آشکارا و به روشنی می‌تواند موضوع اصلی و غرض محوری سوره طه باشد.

نتیجه‌گیری

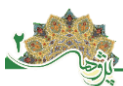
بنابراین با توجه به سیاق آیات سوره طه در آیه ۱۳۲ خداوند به پیامبر امر میکند تا اهل خود را به نماز دعوت کند؛ گرچه معنای مشهور در اهل، خانواده شامل زن و فرزندان است اما در این آیه به قرینه سیاق سوره به طور خاص برادر پیامبر (چون پیامبر، برادر حقیقی نداشته است کسی که

در حکم برادر آن حضرت است) می باشد. بنابراین پیامبر در این آیه شریفه مأمور شدند تا برادرش را که به تقدیر الهی از خلافت و رهبری امت باز خواهد ماند به نماز و استقامت بر آن سفارش کند تا بدین وسیله بتواند حمل این بار سنگین صبر و سکوت و عدم اقدام برای به چنگ آوردن منصب از دست رفته را بر خود هموار سازد.

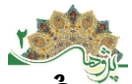

موسسه آموزش عالی حوزوی معصومیه (خوهران)
مرکز پژوهش های اسلامی معصومیه

خلافت، مهم ترین دغدغه

فهرست منابع

۱. ابن ابی حاتم عبدالرحمن بن محمد (۱۴۱۹)، *تفسیر القرآن العظیم*، عربستان سعودی: مکتبه نزار مصطفی الباز.
۲. ابن جزى غرناطی محمد بن احمد (۱۴۱۶)، *التسهیل لعلوم التنزیل*، بیروت: شرکت دار الارقم بن ابی الارقم.
۳. ابن عطیه اندلسی، عبدالحق بن غالب (۱۴۲۲)، *الوجیز فی تفسیر الكتاب العزیز*، بیروت: دارالکتب العلمیه.
۴. ابن جوزی، ابوالفرج عبدالرحمن بن علی (۱۴۲۲)، *زاد المسیر فی علم التفسیر*، بیروت: دارالکتب العربی.
۵. ابن عجبیه، احمد بن محمد (بی تا)، *البحر المذید فی تفسیر القرآن المجید*، قاهره: دکتر حسن عباس زکی.
۶. ابن کثیر دمشقی اسماعیل بن عمر (۱۴۱۹)، *تف سیر القرآن العظیم*، بیروت: دارالکتب العلمیه، منشورات محمدعلی بیضون.
۷. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴)، *لسان العرب*، بیروت: دار الصادر.
۸. ابوالفتوح رازی حسین بن علی (۱۴۰۸)، *روض الجنان و روح الجنان فی تف سیر القرآن*، مشهد: بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی.
۹. ابن سیرین (۱۴۱۹)، *منتخب الکلام فی تفسیر الأحلام*، بیروت: دار النشر - دار الفکر.
۱۰. ابوبکر، عتیق بن محمد (۱۳۸۰)، *تفسیر سور آبادی*، تهران: فرهنگ

نشر نو.

۱۱. آلوسی، سید محمود (۱۴۱۵)، *روح المعانی*، بیروت: دارالکتب العلمیه.

۱۲. بابایی، علی اکبر (۱۳۹۰)، *پرسیمان عصمت*، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۱۳. بغدادی، علاء الدین علی بن محمد (۱۴۱۵)، *لباب التأویل فی معانی التنزیل*، بیروت: دارالکتب العلمیه.

۱۴. بغوی، حسین بن مسعود (۱۴۲۰)، *معالم التنزیل فی تفسیر القرآن*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۱۵. بیضاوی، عبدالله بن عمر (۱۴۱۸)، *أنوار التنزیل وأسرار التأویل*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.

۱۶. ثعلبی، نیشابوری ابو اسحاق احمد بن ابراهیم، *الکشف والبیان عن تفسیر القرآن*، دار احیاء التراث العربی.

۱۷. حرانی، ابن شعبه (۱۴۰۴)، *تحف العقول عن الرسول*، قم: جامعہ مدرسین.

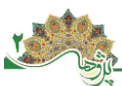
۱۸. حسکانی، عبید الله بن احمد (۱۴۱۱)، *شواهد التنزیل لقواعد التفضیل*، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد اسلامی.

۱۹. حسینی شاه عبدالعظیمی، حسین بن احمد (۱۳۶۳)، *اثنا عشری*، تهران: انتشارات میقات.

۲۰. حقی بروسوی، اسماعیل (بی تا)، *تفسیر روح البیان*، بیروت: دارالفکر.

۲۱. دخیل، محمد بن علی (۱۴۲۲)، *الوجیز فی تفسیر الکتاب العزیز*، بیروت: دار التعارف للمطبوعات.

۲۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲)، *مفردات راغب*، دمشق:

دارالعلم الدار الشامیة.

۲۳. رازی، فخر الدین محمد بن عمر التمیمی (۱۴۲۱)، *التفسیر الکبیر*،

ج ۱۸، بیروت: دار الکتب العلمیة.

۲۴. رشیدالدین میبدی، احمد بن ابی سعد (۱۳۷۱)، *کشف الأسرار و عدة*

الأبرار، تهران: انتشارات امیر کبیر.

۲۵. زحیلی، وهبة بن مصطفى (۱۴۱۵)، *تفسیر الوسیط*، دمشق: دار الفکر.

۲۶. _____ (۱۴۱۸)، *التفسیر المنیر فی العقیدة و الشریعة و*

المنهج، دمشق: دار الفکر المعاصر.

۲۷. زمخشری، محمود (۱۴۰۷)، *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل*،

بیروت: دار الکتب العربی.

۲۸. سمرقندی، نصر بن محمد بن احمد (بی تا)، *بحر العلوم*، بی جا.

۲۹. سیوطی، جلال الدین (۱۴۰۴)، *الدر المنثور فی تفسیر المأثور*، قم:

کتابخانه آیة الله مرعشی نجفی.

۳۰. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲)، *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*،

تهران: انتشارات ناصر خسرو.

۳۱. _____ (۱۳۷۷)، *تفسیر جوامع الجامع*، انتشارات

دانشگاه تهران و مدیریت حوزه علمیه قم.

۳۲. طبری؛ محمد بن جریر بن یزید بن خالد (۱۴۰۵)، *جامع البیان عن*

تأویل آی القرآن، بیروت: دار الفکر.

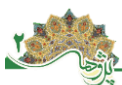
۳۳. طنطاوی سید محمد (بی تا)، *التفسیر الوسیط للقرآن الکریم*، بی جا.

۳۴. طوسی محمد بن حسن، *التبیان فی تفسیر القرآن*، بیروت: دار احیاء

التراث العربی.

۳۵. طباطبائی، محمد حسین (۱۴۱۷)، *المیزان*، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم.
۳۶. عاملی محمد بن حسین (۱۴۱۳)، *الوجیز فی تفسیر القرآن العزیز*، قم: دار القرآن الکریم.
۳۷. فراهیدی خلیل بن احمد (۱۴۱۰)، *العین*، قم: انتشارات هجرت.
۳۸. فیروز آبادی، محمد بن یعقوب، *تنویر المقباس من تفسیر ابن عباس*، لبنان: دار الکتب العلمیة.
۳۹. _____، *القاموس المحيط*، بیروت: دار النشر - مؤسسه الرسالة.
۴۰. فیض کاشانی، ملا محسن (۱۴۱۵)، *تفسیر الصافی*، تهران: انتشارات الصدر.
۴۱. فیضی دکنی، ابوالفضل (۱۴۱۷)، *سواطع الالهام فی تفسیر القرآن*، قم: دار المنار.
۴۲. قاسمی، محمد جمال الدین (۱۴۱۸)، *محاسن التأویل*، بیروت: دار الکتب العلمیه.
۴۳. قرشی، سید علی اکبر (۱۳۷۷)، *تفسیر احسن الحدیث*، تهران: بنیاد بعثت.
۴۴. قرطبی، محمد بن احمد (۱۳۶۴)، *الجامع لأحكام القرآن*، تهران: انتشارات ناصر خسرو.
۴۵. قشیری، عبدالکریم بن هوازن، *لطایف الإشارات*، مصر: الهیئة المصریة العامه للكتاب.
۴۶. قمی، علی بن ابراهیم (۱۳۶۷)، *تفسیر قمی*، قم: دار الكتاب.

۴۷. کاشانی ملا فتح الله (۱۴۲۳)، *زبدۀ التفاسیر*، قم: بنیاد معارف اسلامی.

۴۸. کاشفی سبزواری، حسین بن علی (۱۳۶۹)، *مواهب علیہ*، تهران: سازمان چاپ و انتشارات اقبال.

۴۹. مغذیه محمد جواد (۱۴۲۴)، *تفسیر الکاشف*، تهران: دار الکتب الإسلامیہ.

۵۰. مقدس اردبیلی، احمد بن محمد، *زبدۀ البیان فی احکام القرآن*، تهران: کتابفروشی مرتضوی.

۵۱. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، *تفسیر نمونه*، تهران: دار الکتب الإسلامیہ.

۵۲. نجفی خمینی، محمد جواد (۱۳۹۸)، *تفسیر آسان*، تهران: انتشارات اسلامیہ.

۵۳. نخجوانی، نعمت الله بن محمود، *الفواتح الإلهیة و المفاتيح الغیبیة*، مصر: دار رکابی.

۵۴. نووی جاوی، محمد بن عمر (۱۴۱۷)، *مراح لبید لکشف معنی القرآن المجید*، بیروت: دار الکتب العلمیہ.

۵۵. نیشابوری، نظام الدین حسن بن محمد، *تفسیر غرائب القرآن و رغائب الفرقان*، بی جا: دار الکتب العلمیہ.

